

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i88.3066>

І. В. Процюк

ЗАКОН ЯК ОСНОВНИЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ

Постановка проблеми. Найважливішим для дослідження нормативно-правових актів є критерій юридичної сили (ієрархії) нормативно-правових актів. Юридична сила правового акта визначає місце, яке він посідає в системі нормативно-правових актів. За цим структурним критерієм, що підтримують усі науковці, систему нормативно-правових актів становлять закони та підзаконні нормативно-правові акти [2, с. 128]. Закон є головним нормативним юридичним актом [1, с. 36]. У сучасних умовах формування в Україні правової держави роль закону значно зростає. Закон має відображати демократичні і гуманістичні цінності, відповідати прогресивним закономірностям суспільного розвитку. Тільки тоді закон може виконувати роль ефективного державного інструмента. Питання про місце і роль закону в системі нормативно-правових актів, його юридичну природу було і продовжує бути предметом розгляду багатьох науковців, але натеper його не можна вважати остаточно вирішеним. У наш час реформування суспільства і держави проблема закону особливо загострюється. Виявляються позитивні та негативні сторони тенденцій розвитку закону як основного нормативно-правового акта: а) зміни у змістовій (матеріальній) стороні; б) зміни в організаційно-правовій стороні його створення й ухвалення; в) зміни функціональної спрямованості законів і механізму реалізації, отже, і виконання [9, с. 28].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню поняття, ознак, змісту і призначення законів у системі нормативно-правових актів присвячено велику кількість наукових праць як закордонних, так і вітчизняних науковців. Варто відзначити напрацювання в цій сфері Л. Андрусів, Л. Богачової, А. Зайця, М. Кельмана, М. Козюбри, О. Мурашина, Є. Назаренко, О. Петришина, П. Рабіновича, М. Тепляка, Ю. Тихомирова, М. Цвіка, В. Тація й інших учених.

Мета статті – проаналізувати сутність і зміст закону як основного нормативно-правового акта, розкрити його ознаки, значення в системі нормативно-правових актів, надати його власне визначення.

Виклад основного матеріалу. У науці домінувала думка про те, що закон можна розглядати у двох аспектах: формальному і матеріальному. Так, наприклад, Л. Дюгі зазначав, що «з матеріального погляду законом буде будь-який акт, який по своїй суті є законом, незалежно від органу, що його видав» [5, с. 201]. Таку ж позицію щодо цього питання займав видатний російський юрист М. Коркунов, який зауважив, що «закон у широкому розумінні є будь-яка встановлена органами державної влади юридична норма» [15, с. 332]. На той час такий підхід був виправданий. Однак натеper такі визначення закону в матеріальному розумінні неприйнятні, бо не дають можливості відмежувати закон від інших нормативно-правових актів.

Сам термін «закон» характеризує закономірності, які об'єктивно існують в будь-якій сфері, а в юридичній – політико-правове опосередкування і нормативно обов'язкове закріплення цих закономірностей [24]. Отже, закон виявляється в нормативній формі і виступає нормативно-правовим актом.

Ю. Тихомиров визначає закон як нормативний акт, який містить у юридичній формі характеристику закономірностей суспільного розвитку і регулює найважливіші суспільні відносини (основи суспільного устрою і політики, права, свободи й обов'язки громадян, принципи організації держави й інших соціальних інститутів, регулювання основних сфер життя суспільства – політичної, економічної тощо), безпосередньо виражає волю народу, ухвалюється в особливому встановленому порядку вищим органом державної влади чи шляхом референдуму і має найвищу юридичну силу [23, с. 26]. Л. Богачова визначає закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, ухвалений відповідно до встановленої процедури парламентом або безпосередньо народом, який регулює найважливіші суспільні відносини [3, с. 143]. У цих визначеннях перелічені всі основні ознаки закону.

Важливою ознакою закону є його ухвалення вищим представницьким органом законодавчої влади або народом [8, с. 264]. Закон є основним актом законодавчої влади, яка належить народові (ст. 5 Конституції України) і здійснюється ним безпосередньо на референдумі або від його імені парламентом – Верховною Радою України (ст. 75 Конституції України). Усі інші органи державної влади та посадові особи будь-якого рангу не уповноважені видавати законодавчі акти, а нормативні акти, що ними видаються, навіть коли вони регламентують, як виняток, питання законодавчого регулювання, не можуть бути визнані законами.

Для усвідомлення поняття і ролі закону важливо визначитися з колом питань, які повинні ним врегульовуватися. Деякий час панувала думка про те, що закон може регулювати будь-які питання, якщо це доцільно. Ця законодавча концепція послідовно розвивалася в радянський період і базувалася на формальному твердженні про принцип повновладдя Верховної Ради в загальнодержавному масштабі. Але цей принцип в Радянському Союзі ніколи фактично не дотримувався і не міг дотримуватися за недоцільністю. До того ж постановка питання про повновладдя парламенту може сприйматися таким чином, що закон нібито здатен регламентувати всі сфери як суспільного, так і особистого життя, зокрема й законно обмежувати права громадянина, що суперечить конституційним принципам демократичної правової держави. Думається, що правильним є твердження науковців, які вказують, що законом повинні врегульовуватися тільки найбільш стійкі і важливі суспільні відносини у сферах економіки, політики, культури тощо [8, с. 264; 17, с. 12]. До них насамперед належать усі питання, визначені ст. 92 Конституції України. Така позиція закладалася у проекті закону «Про нормативні правові акти»: «Закони <...> регулюють найбільш стійкі і важливі суспільні відносини» [20, с. 146], що був ухвалений Верховною Радою України 13 січня 2000 р., проте вето ваний Президентом України, а отже, не набрав чинності. Варто зауважити, що поняття «важливості» і «стабільності» є категоріями оціночними. На нашу думку, таку оцінку можуть давати суб'єкти законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України), але остаточно вирішувати ці питання може виключно Верховна Рада України і, безумовно, народ, за проголошення референдуму (ст. 72 Конституції України).

Суттєвим є питання про волю, висловлену в законі. Цілком не можна погодитися із твердженням, що закон висловлює загальнонародну волю. Оскільки з юридичного погляду закон не може бути відображенням загальнонародної волі. Не можна ставити знак рівності між волею законодавця і волею всього народу [7, с. 5]. Твердження про те, що в законі абсолютно висловлена воля народу, автоматично вимагає підпорядкування всіх суб'єктів цієї волі, а це нерідко використовувалося і використовується представниками авторитарних і тоталітарних режимів для забезпечення власного панування. В умовах таких режимів, вищі посадові особи чи органи, які виступають від імені народу, виходять не з того, якою є загальнонародна воля, а з того, якою вона має бути в їхньому розумінні. Як зазначається в літературі, «важко не погодитися зі словами відомого англійського мислителя ХІХ ст. Д.С. Мілля, що народна воля на практиці може виявитися не волею більшості, а волею тих, кому вдається змусити вважати себе більшістю» [21, с. 98]. Думається, правильним було б виходити з того, що закон, за умови справді демократичної процедури його ухвалення, порівняно з іншими нормативними актами найбільш повно відображає загальнонародну волю. Складна демократична процедура ухвалення закону дозволяє всім політичним силам вносити свої пропозиції на стадіях його опрацювання і попереднього обговорення. Отже, складаються умови для досягнення компромісу, коли в законі нормативно виражено міру узгодженості суспільних інтересів, що надає йому найвищого авторитету в очах більшості населення.

Ухвалення закону в особливому порядку, встановленому Конституцією і законами України, забезпечує по суті реалізацію народного суверенітету. Процедура ухвалення закону досить детальна, а її порушення неприпустиме. Оскільки порушення регламенту ухвалення законодавчих актів може слугувати для втрати ними чинності. Змінити чи скасувати закон можна тільки в особливому порядку, аналогічному до порядку його ухвалення. Що стосується інших нормативних актів, то для них не існує такого суворого порядку ухвалення, зміни чи скасування.

Закон є регулятором поведінки суб'єктів суспільних відносин. Цей підхід досить добре проаналізований в юридичній літературі. У законі вбачали ефективний засіб управління. Розуміння закону як регулятора суспільних відносин було і є аксіоматичним у правознавстві. І, на нашу думку, такий підхід є правильним. Проте не варто перебільшувати здатність закону врегульовувати суспільні відносини. Переконавання, що з допомогою закону можна вирішити всі проблеми суспільного життя, є великим перебільшенням. Намагання втручатися за допомогою закону в суспільні відносини, використовувати адміністративні методи, завжди призводить до небажаних наслідків у розвитку цих відносин. Тому правильним було б говорити, що закон має саме стимулювати суспільно необхідний розвиток суспільних відносин, а не жорстко їх установлювати, розвивати, припиняти тощо.

Закон водночас має значний потенціал можливостей регулювання. Неприйняття чи перекручування змісту законів суб'єктами правових відносин може мати негативні наслідки. Це, наприклад, стосується цілої низки податкових та інших законів в економічній сфері. На жаль, законодавець не завжди враховує суспільні відносини, які об'єктивно склалися в суспільстві. Проте закон повинен не тільки їх

регулювати, а передусім створювати умови для становлення і розвитку суспільно необхідних відносин. Ефективність закону визначається тим, наскільки продуктивно він стимулює суспільні зміни і наскільки впевнені громадяни в необхідності його дотримуватися. Причому мають братись до уваги традиції народу, його готовність до законодавчих змін. Як зазначає Ж.-Ж. Руссо, розумний законодавець починає не з того, щоб написати закони, добрі за своїм змістом, але повинен вияснити спочатку, наскільки підготовлений до їх дотримання народ, для якого вони призначені [6, с. 69].

Вища юридична сила закону щодо інших нормативних актів визначає таку його якість, як верховенство. Питання верховенства закону досить непросте і досі залишається актуальним. Як зазначається в літературі, «зберігається потреба в дальшому обговоренні й обґрунтуванні як самої необхідності поняття верховенства закону в системі нормативних актів, так і пропозицій щодо законодавчого закріплення цього верховенства, а також встановлення його гарантій» [17, с. 12]. Просування України шляхом формування демократичної правової держави значною мірою пов'язане з підвищенням ролі закону, забезпеченням його верховенства в суспільстві і державі. У рамках більш загального принципу верховенства права верховенство закону в системі нормативних актів зумовлює високу якість усієї системи права, створює основу для її єдності та внутрішньої узгодженості.

Так, наприклад, Є. Назаренко пропонує розглядати питання верховенства закону з таких основних позицій, як: 1) зміст верховенства закону; 2) суб'єкти законодавчої діяльності; 3) розмежування об'єктів законодавчого й іншого нормативного регулювання; 4) механізм забезпечення реалізації верховенства закону як нормативними засобами, так і шляхом діяльності уповноважених на це державних органів; 5) гарантії ефективності законодавства як умови забезпечення найвищої юридичної сили законів у системі нормативних актів [94, с. 12]. На нашу думку, розгляд цього питання з таких позицій дасть змогу досить послідовно з'ясувати роль і місце закону в системі нормативних актів.

Ю. Тихомиров вказує на те, що «верховенство закону означає перш за все визнання високої ролі закону у громадянському суспільстві» [22, с. 228]. Він пропонує оцінювати верховенство закону за його основними властивостями. По-перше, тільки закон регулює правовий статус громадян. По-друге, закон нібито стоїть над владами і вимагає узгодження з ним всіх дій. По-третє, усі інші правові акти, нормативні та ненормативні породжуються законом і повинні йому суворо відповідати. Він також підкреслює, що верховенство закону визнається світовою спільнотою як важлива ознака демократичної державності [22, с. 288–289]. Усі інші нормативні акти обов'язково повинні відповідати закону, мають підзаконний характер; закон може змінюватися чи скасовуватися тільки законом; ухвалення нового закону зумовлює зміну або скасування підзаконних актів у частині, яка суперечить цьому закону [8, с. 265].

Аналіз вищенаведеного дає змогу схарактеризувати зміст верховенства закону такими положеннями: а) Конституція (основний закон) і закони є безпосередніми джерелами правових актів органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування і посадових осіб (ст. 8 Конституції України); б) порівняно з іншими

законами Конституція має найвищу юридичну силу, усі правові акти повинні відповідати їй (ст. 8 Конституції України); в) усі нормативні акти державних органів і посадових осіб ухвалюються в межах їхньої компетенції, передбаченої Конституцією і законами України (ст. 19 Конституції України); г) права і свободи громадян, передбачені Конституцією і законами України, не можуть бути обмежені чи скасовані актами державних органів чи посадових осіб (ст. 64 Конституції України); г) неприпустима у принципі передача законодавчих повноважень Верховної Ради Президенту України чи іншим державним органам (ст. 19 Конституції України); д) скасувати, змінити чи доповнити закон можна виключно законом. Як бачимо, усі ці основні вимоги закріплені в Конституції України. Передумовою реального верховенства закону є встановлення виключної сфери регулювання суспільних відносин законами (ст. 92 Конституції України).

Важливим у розгляді питання верховенства закону є звернення до суб'єкта законодавчої діяльності. М. Коркунов зазначає, що «вимога, щоб закони видавалися не інакше, як за участю народного представництва, має той сенс, що тільки акти, видані таким порядком, отримують формальну силу закону» [16, с. 261]. Тому що тільки закон, як результат безпосереднього волевиявлення народу або його представницького органу, порівняно з іншими нормативними актами має особливі можливості для забезпечення інтересів суспільства загалом, а особлива демократична процедура його підготовки й ухвалення створює передумови для відображення в нормах закону обґрунтованих і найбільш ефективних засобів захисту суспільних інтересів. Отже, верховенство закону забезпечує реальність і незмінність ухвалених суверенним народом настанов [17, с. 12].

Необхідно розмежувати об'єкти законодавчого й іншого нормативного регулювання. Як уже зазначалося, закон регулює найбільш важливі суспільні відносини і передусім передбачені ст. 92 Конституції України. На нашу думку, закріплення у ст. 92 Конституції переліку питань, які визначаються виключно законами України, є безумовним позитивом. Проте, як зазначається в літературі, закон повинен регулювати відправні засади в усіх сферах суспільних відносин [4, с. 33]. Підзаконні нормативні акти мають ухвалюватися в розвиток законів для більш детального врегулювання суспільного життя, вони породжуються законом і за змістом мають відповідати йому. Такі акти розвиваються не поза, а всередині сфери, обмеженої законом, і для них діє формула «на основі і на виконання закону». Щодо цього М. Коркунов зазначає: «На чому б не було засноване право видання указів, на загальному повноваженні управляти державою чи на спеціальній делегації закону, указ має обов'язкову силу тільки за умови несуперечності його законам» [16, с. 263]. На практиці щодо цього виникають проблеми. Так, наприклад, існує девальвація законодавчих норм, коли на практиці закони замість прямої реалізації чи конкретизації нерідко механічно повторюються в інших актах, вільно тлумачаться, застосовуються з відхиленням від їхнього змісту, залишаються без уваги і не реалізуються взагалі тощо. Думається, що правильним було б у самому законі визначати основні напрями механізму реалізації закону, визначати ті питання, які мають бути уточнені підзаконними правовими актами. Завдання нині полягає в упорядкуванні відомчої нормотворчості, коли закон сприймається через «інструк-

цію», яка часто може спотворювати його зміст. Варто значно розширити межі законодавчої регламентації, яка, з одного боку, позбавляла б надто широкого простору для відомчої нормотворчості, а із другого – відкривала б реальні можливості для здійснення контролю за відповідністю відомчих нормативних актів закону (нині така можливість за надто загальних формулювань статей законів, за численних прогалин у них і поготів, практично зводиться нанівець) [12, с. 8].

У Конституції України прямо не закріплений принцип верховенства закону. Натомість у ч. 1 ст. 8 Конституції зазначається, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а в ч. 2 цієї статті розвинуто це положення та наголошено: «Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй». У результаті проведеного аналізу тексту цієї статті можна зробити висновок, що закони повинні відповідати Конституції, а підзаконні нормативно-правові акти – законам. Отже, принцип верховенства закону є невід’ємною складовою частиною принципу верховенства права. Щодо цього С. Шевчук зауважує: «Принцип верховенства права не заперечує принципу законності, який є його складовою частиною, з урахуванням того, що закони повинні бути правовими та відповідати основним правам та свободам» [3, с. 29].

У ст. 30 одного з проєктів закону України «Про нормативні правові акти» пропонувалося таким чином закріпити принцип верховенства закону: «Нормативні акти нижчої юридичної сили повинні відповідати за змістом нормативним актам більш високої юридичної сили» [20, с. 146]. У ст. 31 цього проєкту вказувалося, що підлягають скасуванню або зміні нормативні акти, які суперечать за змістом Конституції, законам та іншим нормативним актам вищої юридичної сили [20, с. 146]. У зв’язку із цим постає питання: який орган і в якому порядку повинен скасовувати нормативні акти, які суперечать вищим за юридичною силою нормативним актам? Щодо підзаконних нормативних актів М. Коркунов, наприклад, пропонував, «щоб наділення указів обов’язковою юридичною силою за умови їх несуперечності законам, могло мати дійове значення, вирішення сумнівів, що виникають, про законність указів необхідно надати установі, незалежній від влади, яка видає укази» [16, с. 264]. У його баченні такою установою повинен стати незалежний судовий орган. Думається, що висловлена ним думка правильна і нині. Бо тільки незалежний судовий орган може виносити щодо цього об’єктивні рішення. У Конституції України вже вирішена частина поставленого питання, а саме про відповідність усіх нормативних актів Конституції України. У ст. 150 Конституції прямо зазначено, що «до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної республіки Крим». Проте в законодавстві натепер ще не вирішене питання щодо нормативних актів інших органів держави та посадових осіб. Думається, що потрібно ухвалити спеціальний закон «Про нормативні правові акти», у якому детально закріпити порядок скасування чи зміни актів, що суперечать законам чи іншим нормативним актам вищої юридичної сили.

Як зазначається в літературі, верховенство закону в Конституції України відбивається: у проголошенні її норм нормами прямої дії. Це означає, що її приписи повинні дотримуватися безпосередньо, тобто незалежно від наявності чи відсутності будь-яких актів, що їх конкретизують або уточнюють (ст. 8 Конституції) [13, с. 66].

Реалізація верховенства закону потребує вдосконалення юридичних гарантій провідної ролі закону у правовій системі України. Деякі з них уже реалізовані в чинній Конституції. Так, Конституцією України встановлені виключні суб'єкти законодавчих повноважень: народ через референдум (ст. 69 Конституції) і Верховна Рада України (ст. 75 Конституції). Що стосується інших гарантій, то, на наш погляд, було б правильним визначити у спеціальному законі юридичні наслідки порушення законів органами та посадовими особами центральної та місцевої виконавчої влади і місцевого самоврядування, а також визначення і реалізації на практиці органів контролю і нагляду за конституційністю і законністю нормативних актів усієї гілки виконавчої влади, а також місцевого самоврядування.

Закон за своїм змістом повинен відповідати загальнолюдським принципам справедливості і гуманізму, тобто бути правовим. Ще Аристотель вказував на необхідність існування тільки розумних законів. Закон розумний тоді, коли в ньому правильно висловлена його політична природа, ідея права [19, с. 117]. Згідно із Цицероном, право виникло раніше, ніж будь-який писаний закон, раніше, ніж будь-яка держава взагалі була заснована. Саме держава з її установами і законами повинна бути по своїй суті втіленням того, що за природою є справедливістю і правом, яким повинні відповідати людські постанови, насамперед писані закони [11, с. 90]. Так, на його думку, несправедливі закони «заслуговують назви закону не більше, ніж рішення із загальної згоди, ухвалені розбійниками» [19, с. 157]. Отже, «закон» і «право» – поняття не тотожні, право – не просто сукупність законів. Г.В.Ф. Гегель зазначав, що право і за часом і за змістом передре закону, який виступає вторинним. Шляхом законодавчої ініціативи «право в собі» формується як закон [18, с. 39]. Можна говорити, що існування держави повинне бути зумовлене потребами забезпечення реалізації права, бо держава не стоїть над суспільством, вона покликана служити йому. А оскільки відповідність природним правам і свободам людини є головним і найбільш загальним критерієм права, то тільки Конституція, яка втілює в собі фундаментальні людські цінності, завжди є правовою за змістом. Вона стверджує ідеал соціальної справедливості, який є серцевиною права, і стає його основною гарантією. Тому Конституцію називають вищим критерієм істинності [14, с. 15]. Отже, створюється соціальна основа для найвищої юридичної сили Конституції, від якої отримують правову суть всі інші правові акти. Із цього принципу органічно випливає принцип верховенства правового закону. Правління правового закону надає конституційному ладу стабільності, підпорядковує всі сили влади праву, обмежує її, надає їй правового характеру [25, с. 16].

Проте в умовах реформування суспільних відносин ми нерідко стикаємося з випадками, коли неправові за змістом акти наділяються законною силою. Отже, закон за своїм змістом може відповідати праву, а може, іноді, суперечити йому.

Але для правової держави, якою у ст. 2 Конституції проголошується Україна, необхідно максимально забезпечити застосування вимоги, що право і тільки право повинне втілюватися в законі, а закон має бути виключно правовим.

Необхідно зауважити, що закон відповідає праву, коли він ухвалений легітимним законодавчим органом. Правову сутність закону надає формування державної влади саме народом, тоді закон стає основою держави як публічно-правового союзу народу. Крім того, закон, щоб стати правом, повинен визнаватися народом, а його приписи мають реалізовуватися в реальних правових відносинах. «Закон <...> сам собою не породжує права. Щоб стати дійсним правом, він має втілитися в поведінці людей. Інакше закон залишається лише «добрим наміром» законодавця, мертвою нормою» [10, с. 107].

Окрім перелічених, закон характеризується також іншими ознаками. Як, наприклад, обов'язкове оприлюднення і дотримання всіма суб'єктами права тощо.

Висновки. У результаті проведеного аналізу всіх вищенаведених ознак закону можна запропонувати таке визначення останнього: закон – це правовий за змістом нормативний акт, ухвалений в особливому конституційному порядку вищим представницьким органом державної влади або шляхом прямого всенародного голосування (референдум), що в найбільш прямій формі виражає волю народу, встановлює відправні засади правового регулювання суспільних відносин, характеризується вищою юридичною силою, стабільністю й авторитетом у системі нормативно-правових актів. Закон виступає основним матеріальним результатом діяльності законодавчої влади або безпосередньо народу на референдумі, є основним за своїм значенням у системі нормативно-правових актів, володіє верховенством і виступає фундаментом для подальшої нормотворчості. Роль закону у процесі реформування основних сфер держави і суспільства на сучасному етапі розвитку має тільки зростати.

Література

1. Алексеев С. Право: азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования. Москва : Статут, 1999. 712 с.
2. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 128–131.
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20-ти т. Харків : Право, 2017. Т. 3. 952 с.
4. Groshoviy Yu., Tacyi V. Актуальні проблеми законодавчого процесу в Україні. *Концепція розвитку законодавства України* : матеріали Науково-практичної конференції, травень 1996 р. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. С. 33–35.
5. Дюги Л. Конституционное право. С. 201.
6. Руссо Ж.-Ж. Общественном договоре или начала политического права. С. 69.
7. Завадская Л. Концепция закона : отрицание отрицания. *Теория права: новые идеи*. Москва, 1993. Вып. 3. С. 4–12.
8. Загальна теорія права / за ред. О. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
9. Закон в переходный период : опыт современной России (круглый стол журнала). *Государство и право*. 1995. № 10. С. 28.
10. Зорькин В. Советская правовая доктрина : опыт и уроки. *Коммунист*. 1989. № 2. С. 107.
11. История политических и правовых учений : учебник для вузов / под общ. ред. В. Нерсесянца. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2004. 944 с.
12. Козюбра М. Теоретичні проблеми реалізації нової Конституції України. *Українське право*. 1996. Ч. 3. С. 4–12.

13. Колодій А. Принципи законотворчості в світлі вимог Конституції України. *Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства* : збірник наукових праць. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. Вип. 2. С. 65–67.
14. Копейчиков В., Шилингов В. Гуманистические основы социалистического правового государства. *Актуальные проблемы формирования правового государства* : краткие тезисы докладов и научных сообщений Республиканской научной конференции, 24–26 октября 1990 г. Харьков : Юридический институт, 1990. С. 15–17.
15. Коркунов Н. Лекции по общей теории права. 2-е изд. Санкт-Петербург : Юридический центр «Пресс», 2004. 430 с.
16. Коркунов Н. Указъ и законъ. Санкт-Петербург : Изд-во Мартынова, 1894. 480 с.
17. Назаренко С. Закон у системі нормативних актів України. *Право України*. 1995. № 12. С. 11–18.
18. Нерсесянц В. Гегель. Москва : Юрид. лит., 1979. 112 с.
19. Нерсесянц В. Право и закон. Из истории правовых учений. Москва : Наука, 1983. 366 с.
20. Про нормативні правові акти : проект закону. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 4. С. 141–163.
21. Тимошенко В. Громадська думка і законодавча діяльність. *Концепція розвитку законодавства України* : матеріали Науково-практичної конференції, травень 1996 р. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. С. 97–98.
22. Тихомиров Ю. Публичное право : учебник. Москва : БЕК, 1995. 485 с.
23. Тихомиров Ю. Теория закона. Москва : Наука, 1982. 256 с.
24. Шершеневич Р. Общая теория права : учебное пособие : в 2-х т. Москва : Изд-во «Юридический колледж МГУ», 1995. Т. 2. 362 с.
25. Явич Л. Господство права : К концепции правового государства в СССР. *Правоведение*. 1990. № 5. С. 11–20.

Анотація

Процук І. В. Закон як основний нормативний правовий акт. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу закону як основного нормативного правового акта в системі таких актів. Аналізуються основні ознаки закону, які відрізняють його від інших нормативних правових актів і визначають його основоположне місце в цій системі.

Автором акцентовано увагу щодо чіткого визначення кола суб'єктів ухвалення законів, до яких належать виключно народ і вищий представницький орган – парламент. Така ознака виокремлює закон серед інших нормативно-правових актів, надає йому особливого значення як акту, внутрішній зміст якого найбільш повно відповідає волі народу. Крім того, ускладнена процедура ухвалення законів дозволяє забезпечити найбільш повне наближення волі, висловленої в законі, до волі народу.

У статті також розглядається коло питань, які регулюються законами, і зроблено висновок щодо необхідності регулювання ними найбільш стійких і важливих відносин за визначенням вищого представницького органу – парламенту або безпосередньо народу.

Вища юридична сила закону щодо інших нормативних актів визначає його верховенство, що проявляється в таких положеннях: усі інші нормативні акти обов'язково повинні відповідати закону; закон може змінюватися чи скасовуватися тільки законом; ухвалення нового закону зумовлює зміну або скасування підзаконних актів у частині, яка суперечить цьому закону. Зауважено, що принцип верховенства права не заперечує принципу верховенства закону, який є його складовою частиною, з урахуванням того, що закони повинні бути правовими та відповідати основним правам та свободам, а реалізація його верховенства потребує вдосконалення юридичних гарантій провідної ролі закону у правовій системі України.

Автор зауважує, що закон за своїм змістом повинен відповідати загальнолюдським принципам справедливості і гуманізму, тобто бути правовим. Правову сутність йому надає формування державної влади саме народом, тоді закон стає основою держави як публічно-правового союзу народу. Крім того, щоб стати правом, він повинен визнаватися народом, а його приписи мають реалізовуватися в реальних правових відносинах.

У результаті проведеного аналізу основних ознак закону автор надав власне визначення цього нормативного правового акта і зазначив особливе, фундаментальне його значення для всієї системи нормативних правових актів.

Ключові слова: нормативний правовий акт, закон, юридична сила, верховенство закону, верховенство права.

Summary

Protsiuk I. V. Law as the main normative legal act. – Article.

The article is devoted to the analysis of the law as the main normative legal act in the system of such acts. The main features of the law that distinguish it from other normative legal acts and determine its fundamental place in this system are analyzed.

The author emphasizes the clear definition of the range of subjects of law-making, which include only the people and the highest representative body – the parliament. This feature distinguishes the law among other normative legal acts, giving it special significance as an act, the internal content of which is most fully consistent with the will of the people. In addition, the complicated procedure for passing laws allows to ensure the fullest approximation of the will expressed in the law to the will of the people.

The article also considers the range of issues regulated by law and concludes on the need to regulate the most stable and important relations by the definition of the highest representative body – parliament or the people directly.

The supreme legal force of the law in relation to other regulations determines its supremacy, which is manifested in the following provisions: all other regulations must comply with the law; the law can be changed or repealed only by law; the adoption of a new law stipulates the change or repeal of bylaws in the part that contradicts this law. It is noted that the principle of the rule of law does not contradict the principle of the rule of law, which is an integral part of it, given that laws must be legal and consistent with fundamental rights and freedoms, and the realization of its supremacy requires the improvement of legal guarantees of the leading role of law in the legal system of Ukraine.

The author notes that the law in its content must comply with universal principles of justice and humanism, that is, to be legal. The legal essence is given to it by the formation of state power by the people, then the law becomes the basis of the state as a public-law union of the people. In addition, to become a right, it must be recognized by the people, and his instructions to be implemented in real legal relations.

After analyzing the main features of the law, the author provided his own definition of this normative legal act and noted its special, fundamental significance for the entire system of normative legal acts.

Key words: normative legal act, law, legal force, rule of law, rule of law.